

ROMÁN LÁSZLÓ

A jogegyenlőség természete és főbb rendelkezéseinek sajátos "előfordulása" a munkajogban*

I. A jogegyenlőség körülhatárolása és jogi természete

1. Jogállami alapkövetelmény az emberi *jogegyenlőség*; vagy mint a modern alkotmányok többsége fogalmaz: a *törvény előtti egyenlőség*. Ezúttal nem kívánom elemezni e két fogalom egymáshoz való viszonyát, a különbségükkel kapcsolatban felvetőd(het)ő „problémákat”,¹ hanem abból indulok ki, hogy ezek szerintem egylényegű kifejezések. Ehhez képest tanulmányom elejére kívánczik a jogegyenlőség (értelemszerűen jogi) természetének meghatározása; sőt – ennek mintegy az előkérdéseként – egy alá-fölrendeltségi viszony, nevezetesen a munkajogviszony szempontjából egyenesen az *alá-fölrendeltségtől* való elhatárolása.

Bármennyire is meglepő talán, előfordul az irodalomban is a „munkakollektíva-tagok állampolgári egyenlősége” és a munkamegosztásban gyökerező fölé- és alárendeltségük között ellentét, illetve ellentmondás konstatálása. Eörsi Gyula jelesen kifejezetten egyenlőtlenségi helyzetnek tekinti ez alapon lényegében a munkáltató és a munkavállaló alá-fölrendeltségét.² Hasonlóképpen vélekedik erre nézve *Sárközy Tamás* is, bár ő valamivel határozottabbá látszik tenni azt (de korántsem egyértelmű fogalmazásban), hogy nem kifejezetten a munkáltató és a munkavállaló közti fölé-alárendeltségben látja az ebbéli „jelentős egyenlőtlenségeket”, hanem mintegy a munkáltató nevében eljáró munkavállalók (vagyis a vezetők, a munkáltatói szervek) és a beosztott munkavállalók között³ (figyelemmel alighanem arra, hogy a szocialista vállalati struktúrában a jogi személy munkáltató „össznépi” tulajdon lévén az annak való alárendeltségnél is

* Az OTKA által támogatott ("A jogegyenlőség munkajogi követelményei..." című. T 023233. számú) téma keretében készült tanulmány.

¹ Ebbéli álláspontomat I. *Román László*: A jogegyenlőség tartalma és a diszkrimináció tilalma c. tanulmányomban (a továbbiakban: *Jogegyenlőség*). L. az *Ádám Antal* szerkesztette "Alapjogok és alkotmányozás" c. tanulmánykötet, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (KJK), MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, Budapest, 1996, 173–176. p.

² L. *Eörsi Gyula*: *Jog – gazdaság – jogrendszer-tagozódás*. Akadémiai Kiadó (AK), Budapest, 1977, 32. és 59. p.

³ L. *Sárközy Tamás*: A szocialista vállalatelmélet jogtudományi alapjaihoz, KJK, 1981, 292. és 444. p.

ellentmondásosabbnak tűnhetett a szintén munkavállalói státusú, és csupán magasabb beosztású vezetőségnek való alárendeltség).

Álláspontom szerint alapvetően azért nincs ellentét-ellentmondás – akár általában, akár a munkajogviszony tekintetében – az alá-fölérendeltség és az egyenlőség vagy ha tetszik: az egyenjogúság között (amely utóbbit megkülönböztetem az alá-fölérendeltségből fakadó *egyenrangúságtól*, azaz, hogy épp ennek a hiányától), mert a szóban lévő két fogalom(pár) más-más kapcsolati jelleget, illetőleg viszony(itás)t fejez ki. Az egyenlőség-egyenlőtlenség ugyanis tulajdonképpen nem is viszony, hanem *viszonylat*; emberek, csoportok meghatározott szempont szerinti összehasonlításának, viszonyításának kifejeződése. Ez alatt azt értem, hogy az egyenlőnek-egyenlőtlennek minősítettek nem is kell, hogy (konkrét) viszonyban legyenek, sőt hogy egyáltalán tudjanak egymásról. Az alá-fölérendeltség viszont fogalmilag, kvázi steril állapotában csak egy *irányítási-rendelkezési* jellegű viszony, illetve joghelyzet-pár, amelynek – ha úgy tetszik – ellentmondása a *mellérendeltség*. Jogilag vagy elvileg mellérendelt személyek is lehetnek egyenlőtlenek, miképpen fölé-alárendeltségben lévők is (főképp jogilag) egyenlők. Az előbbire klasszikus munkajogi példa az, hogy a munkavállaló-jelölt a szerződéskötés folyamatában még mellérendelt a munkáltatónak, ám a tulajdoni különbség folytán már (igaz, csak nem formális jogi értelemben) egyenlőtlen a munkáltatóval.

Mindenesetre az kétségtelen, hogy az alá-fölérendeltségi – lévén hatalmi jellegű – helyzet az egyenlőtlenségnek mintegy a táptalaja; miért is az alárendelt *egyenlőségi védelemre* szorul. Az e tárgyú jogalkotáson (mondjuk úgy, hogy) kívül a demokratikus intézményrendszer is ezt szolgálja. Maga a „demokrácia-viszony” pedig mellérendeltségi kapcsolatforma, amelynek csak (általános, elvi) rendeltetése tehát a fölé-alárendeltet „egyensúlyának” (jogegyenlőségének) a megteremtése, őrzése. Következésképp az ilyen (vagy esetleg egy hozzá hasonló) generális védelem nélkül egy, tipikusan a tartós, alá-fölérendeltségi viszony *uralmi-kiszolgáltatottsági* viszonyra „alakul”. Az alá-fölérendeltség tehát nem fogalmilag, hanem dinamikájában és csak potenciálisan jelent egyenlőtlenséget, amelynek (akkor már) a velejárójaként a hatalommal „szembeni” alany okkal nevezhető *alattvalónak* (jellemző, hogy a jogegyenlőséget deklaráló alkotmányok jelentőségét szokás úgy méltatni, mint amelyek jóvoltából megszűnt az állampolgárok feltétlen alárendeltsége az államnak, illetve az „egyszerű” embereké az egyéb társadalmi „hatalmasságoknak”⁴).

2. A (jog)egyenlőség (jogi) természete nem kevésbé tisztázatlan, illetve nem egyértelmű az irodalomban mint a mibenléte. Jogi természetét illetően főképp a körül folyik a vita, vajon jog-e az egyenlőség, azaz lehet-e az egyenlőséghez való jogról beszélni? Peter *Badura* erre igenlően felel, egyenesen (alkotmányos) alapjognak tekintve „az általános egyenlőségre” vonatkozó jogot.⁵ Ehhez képest *Bragyova* András kifejezetten helyteleníti az „egyenlőséghez való jog”-nak nevezést, megállapíthatóan azért, mert *alapelvnek* tekinti a jogegyenlőségi követelményt, amely, mint írja, az összes alkotmányos (!) jogra vonatkozik s amely nél-

⁴ L. erről közelebbit *Román László: Jogegyenlőség. 177-178. p.*

⁵ L. *Badura, Peter: Staatsrecht - Systematische Erläuterung des Grundgesetzes für die Bundesrepublik Deutschland, Verlag. C.H. Beck, München, 1986, 97. p.*

kül alkotmányos jogrend nem létezik.⁶ *Bragyova* ugyanakkor az „egyenlőséghez való jogtól” megkülönbözteti az „egyenlő bánásmódhoz való jogot” mint ami „az egyenlőség iránti igényeknek egy viszonylag független alkalmazása” és a „saját jogán alkotmányos alapelv”.

Az egyenlőség és az egyenlő bánásmód ekkénti különbségét azonban *Bragyova* nem teszi egyértelművé. Utóbbinak eszerint szűkebben történő felfogására csak következtetni lehet abból a megállapításából is, miszerint nincs egyenlőség egyenlő bánásmód nélkül.⁷ Lévén eszerint tehát az utóbbi az előbbi része, vélhetőleg azért említi mégis külön alapelvnek, mert a diszkrimináció tilalmához kapcsolva fogja fel s emezt pedig az alkotmány külön kinyilvánítja. Ekként azután végül is azért sem tekinti *Bragyova* az egyenlő bánásmód követelményét jognak, mert a tárgyban rendelkezés (ti. a diszkrimináció tilalmazása) „... nem egy megengedő norma..., ellenkezőleg... tiltó norma”.⁸ Ám ez az utóbbi nem teljes értékű érv, hisz’ a „tiltó norma ez esetben az *egyenlőtlen* bánásmódot (alias: egyenlőtleniséget) tiltja”. Következésképp az egyenlő bánásmódra *jogosít*; avagy – az ő szavaival szólva – az „egyenlőség iránti igénynek (!–RL.) egy viszonylag... (vagy talán nem is annyira?) ... független alkalmazása”.

Győrfi Tamásnak viszont nincsenek effajta s egyáltalán kétségei (hisz’ az alkotmánybírószági döntésekre is támaszkodik) afelől, hogy az egyenlőség – jog (amelyet mégis csak általában mond „jognak”, mert helyenként – amúgy véletlenszerűen – elvnek és követelménynek is említ); sem pedig azt illetően, hogy az egyenlőség és az egyenlő elbánás szinonimák (ti. felváltva használja, bár esetenként mintha külön kategóriákként is kezelné őket). Mindez pregnáns kifejezést kap nála úgy is, hogy tárgyban tanulmányának címében a diszkrimináció tilalmát "különleges státusú jognak" mondja.⁹ Egyébként ennek illusztrálására én is idézem (mint *Győrfi*) az alkotmánybírószág (AB) egyik határozatának vonatkozó szemléletes indokolásrészletét: „a jogegyenlőség lényege, hogy az állam mint közhatalom, s mint jogalkotó köteles egyenlő elbánást biztosítani... minden személy számára”¹⁰ ¹⁰ (bár ezen a viszonylag „korai” felfogáson már talán túljutott az AB, arra nem találtam „adatot”, hogy az egyenlőség-egyenlő elbánás egymásközi viszonyát másképp fogná fel). Az egyenlőség-egyenlő elbánás fogalmi viszonyát illetően végül hivatkozom még *Badura* álláspontjára, akinél – úgy tűnik – (szintén) fel sem merül az, hogy ezek külön fogalmak volnának.

3. Az egyenlőséget és az egyenlő elbánást illetően azon az állásponton vagyok, hogy az egyenlő elbánás (is) egyenlőség, de az utóbbi nem merül ki az előbbivel, azaz nem pontosan egybevágo fogalmak. Az egyenlő elbánást ugyanis az egyenlőség megkülönböztetés centrikus kifejeződésének tartom, vagyis éppen-séggel megkülönböztetés-ellenes kategóriának. Ennélfogva *háromszereplős* egyenlőségi viszony(lat)ra utal: az, *aki*; az, *akitől*; az, *akivel* szemben, *illetve akihöz képest* egyenlőséget (egyelőre így mondom) követelhet. Ez a (illetve ezt

⁶ L. *Bragyova* András: Vannak-e kisebbségi jogok? Állam- és Jogtudomány, 1992. 1-4. sz. 157. és 170. p.

⁷ Uo. 169. p.

⁸ Uo. 170-171. p.

⁹ L. *Győrfi* Tamás: A diszkrimináció tilalma: egy különleges státusú jog. Jogtudományi Közöny (JK), 1996. 7-8. sz. 275-293. p.

¹⁰ Uo. 277. p-n idézve a 61/1992. (XI. 20.) AB h., ABH. 1992. 280-283. p.

nevezem én) jellegzetes *diszkrimináció-struktúra*(-nak), amely eszerint *horizontális* vagy *osztó* (az osztó igazságosság mintájára) egyenlőség.

Az egyenlőség másik változata a valakinek másvalakivel szembeni *kétszemélyes* viszonyát „szabályozza be”, egyensúlyozza ki, helyes arányát fejezi ki - kvázi mérleg módján. Így ez a *vertikális* egyenlőség kérdése, vagy másképp a hagyományos, illetve pontosabban szólva, az *egyszerű sikan-* (a közvetlen viszszaélési) *struktúra*. Ismét másképp: ez az utóbbi a *mennyiségi*, a *kiegyenlítő*, amíg az „elbánási” a *minőségi* egyenlőség (de ez utóbbit akár homogén, az előbbit pedig heterogén egyenlőségként is jelölhetjük). Bár kétségtelen, hogy az itt mennyiséginek mondott egyenlőség-egyenlőtlenség nem olyan nyilvánvaló mint az „elbánási”, mert közvetlen(ebb)ül szolgáltatási, tevési stb. *aránytalan-ságként* jelentkezik. Ám ez az *"egyensúlytalanság"* a partnernek a „víz alá nyomását” jelenti s ilyképp szintén egyenlőtlenséget hoz létre.

Végül is az egyenlő elbánás az egyenlőségnek csak alfaja, az arányossági, a kiegyensúlyozottsági egyenlőség mellett. Gyakorlatilag mindez úgy fest, hogy ha *azonos tárgyban* (pl. jutalmazás vagy büntetés tekintetében) kell „különbséget tennie” valakinek két személy között, ez egyenlő elbánási, illetőleg megkülönböztetési kérdés, amelynél ekként ún. *összehasonlítási párról* van szó. Ha viszont *különböző "tárgyokról"* van szó; mint amikor például két alany közül az egyik – miképp a (legtágabb értelemben vett) csereügyleteknél – jogosultta, a másik kötelezetté válik, akkor közöttük az egyenlőséget nyilván nem az egyenlő elbánás, hanem az *egyensúly* fenntartása jelentheti, vagyis a szolgáltatás egyenlő aránya; hogy a két szemben álló alany közül az egyik ne idézhessen elő (kettejük között) a maga javára egyenlőtlenséget. Ez is tehát egyenlőségi viszonylat, nem kevésbé, mint az egyenlő elbánási (mégha ezt nem is szokás ilyenként, azaz egyenlőségi viszonylatként számon tartani, illetve ez így nem tudatos). S megfelelőképp itt az összehasonlítási párt, kvázi az *aránypár* „helyettesíti”.

4. Ami mármost közvetlenebbül az egyenlőség *jogi természetét* illeti, fentebb már sejtettem azt az álláspontomat, miszerint az egyenlőség(hez való) jog(a) nem helyes meghatározás. A jogegyenlőség parancsa direkte negatív tartalmú, vagyis tilalom, tehát – mint erre *Bragyova* találóan rámutat (l. 2. alatt) – nem „megengedő norma”; közvetlenül nem cselekvési lehetőséget garantál, ahogy ezt a(z) alanyi jog fogalma tételezi. Így azután akihez szól ez a (normatív) parancs, az nem (a) jogosított, akinek pedig a kvázi egybevágó jogát (nevezetesen az egyenlőségre, az egyenlő elbánásra) ebből mintegy levezetik, ahhoz nem (nem ahhoz) szól ez a norma (l. erről még e pontban lentebb).

A jogegyenlőségi s nem csak az egyenlő elbánási (tiltó) rendelkezés címzettje ugyanis jellegzetesen minden olyan alany, aki valamilyen *hatalmi* helyzetben van (legyen ez akár csak egy „nyers” gazdasági erőfölény); így mindenekelőtt a jogalkotó és a jogalkalmazó közhatalom, a közigazgatás s végül minden (főképp egyoldalú) jogosított, sőt a kötelezettek is, amennyiben főképp az általános(abb) kötelelességek „hézagaiban” is meghúzódhat kisebb-nagyobb hatalom. Az egyenlőség „jogosítottja” pedig csak érintett-érdekelt, védelemre szoruló, illetőleg *védett személy*; azaz nagyjából *harmadik személyi* pozíciója van (ti. nem feltétlenül, ill. nem a szokásos jogi értelemben). Következésképp az egyenlőségi jogparancs a „hatalmak” cselekvési szabadságának behatárolására irányul, amely nélkül tehát „jogosan” hozhatnának egyenlőtlen helyzetbe másokat.

A mondottakból az is következik, hogy az alany nem úgy kapja mintegy az egyenlőséget, kvázi a jogrendtől, hanem fordítva: a jog csak arra predesztinált eszerint, hogy az ember „természettől meglévő” egyenlőségét konstatalja: egyenlőségből jogegyenlőséggé „kvalifikálja” s ennek megfelelően védje. Az, hogy ez az egyenlőségvédelmi "igény" adva van és hogy miben áll, a diszkrimináció-, illetve az egyenlő elbánási struktúrában – legalábbis elvileg – szinte mindenki számára nyilvánvaló. Az egyszerű visszaélés-struktúrát illetően viszont ugyanezt az igényt jól szemlélteti a marxai megállapítás: „...az egyéni szabadság minden embert arra késztet, hogy a másik emberben szabadságának ... korlátját lássa”. És tovább: „a szabadság jog arra, hogy az ember mindent megteheszen, ami másnak nem árt.”¹¹ Íme tehát a kölcsönösség mint követelmény a szabadsághoz való jog és az egyenlőséghez való „jog” között; úgy tehát, hogy az előbbi szükségképpen *relativizálás*át tételezi – általános szinten – a jogegyenlőség. Azaz: e viszony(lagos)ítás is egyenlőségi "kérdés".

5. Az emberi (sőt a személyek) egyenlőség(ének) a követelménye tehát *a priori*, amely mintegy fel van kínálva a jogrendeknek elfogadásra; mégpedig *metajurisztikus* szabályrendszerek, alapvetően az *emberi méltóság* és az *igazságosság* erkölcsi parancsa által közvetítve. Erről azonban itt csak annyit, hogy – amint én látom – az egyenlőség az emberi méltóság „tartóoszlopa”, az igazságosság pedig a maga általánosságában (is) a közvetlen regulátora, mintegy a mérlege; vagyis az egyenlőségi sérelmek erkölcsi rosszállást (is) váltanak ki, többnyire igazságtalanságot eredményeznek s az emberi méltóság legsúlyosabb sérelmei közé tartoznak (legalábbis – azt hiszem – jellemzően).

Az utóbbiakból azt a következtetést vonom le, hogy az egyenlőség garantálása *alapelve* a jognak, mégpedig minden jogágra kiterjedő alapelve, azaz *jogrendszeri* alapelve – a jogállami jogrendnek. Az én felfogásomban ugyanis (bár ebben korántsem vagyok egyedül¹²) az alapelvek részint jog előttiék (ill. jogon túliak, az előbb épphogy csak vázoltak szerint), részint az adott jogrendnek (vagy épenséggel egy jogágnak, mint ti. speciális alapelvek) a minőségét meghatározóak. Erre nézve itt nincs módomban többet mondani,¹³ mint azt, hogy *jogállam* nem létezhet a jogegyenlőségi alapelv nélkül (az elsősorban jegyek között ez különbözteti meg a jogállamot a különböző diktatúráktól). Ezért azután a jogegyenlőség, mondhatni pasztikusán, az *állami autoritás relativizálásával* kezdődik. Kvázi jogegyenlővé „minősíti le” magát az állam mindenekelőtt a maga polgárai-val szemben (kiegyenlítő, mennyiségi egyenlőség); s vele emezek *alattvalói* stá-

¹¹ Idézi *Földesi Tamás*: Emberi jogok. Kossuth Kiadó, Budapest, 1989, 25-26. p. - L. még erre nézve *Szabó Imre*: Az emberi jogok. AK, Budapest, 1978, 40-53. p.

¹² *Lábadi Tamás* ugyancsak a "magánjogi szabály"-ra vonatkoztatva és a(z) ilyen szabály ön-maga "kiegészítésének" mondva szintén megállapítja a "metajurisztika köréből" (az erkölcs, a vallás, a konvenció stb. világából) kölcsönzött "zsinormérték" jelentőségét. - A Magyar magánjog (polgári jog) általános része. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 1997, 197. p. - Erről szisztematikusan I. *Román László*: A munkajog alapintézményei (a továbbiakban: Munkajog). I. kötet, University Press Kiadó, Pécs, 1998, 60-62. p. - Hivatkozom még az újabb német munkajogi irodalomra, ahol egy tankönyv szerzői az egyenlő elbánás *alapelvéről* mint *objektív* jogelvről írnak részletesen. L. *Zöllner, Wolfgang - Loritz, Karl-Georg*: Arbeitsrecht. C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1992, 195-203. p.

¹³ Ezt részletesebben elemzi *Györfi Tamás* (I.m. 280. és köv. p.), bár az én felfogásomtól alapvetően eltérő következtetéssel. - Röviden vázolt álláspontomat l. *Jogegyenlőség*. 207-208. p.

tusát átalakítja „egyszerű” *alárendelti* joghelyezetté (vö. ezt az 1. alattiakkal). S ez pedig már magában rejti az összes állampolgár, sőt a személyek egyenlő jogalanyként kezelésének ígéretét az állam részéről.

Ha mármost az egyenlőség felkínált (a priori) követelményét (alapelveként) az állam magáévá teszi és jogegyenlőséggé, jogi kategóriává avanszálja (főképpen, ha nem csak az általában szokásos legáltalánosabb formában, a diszkrimináció tilalmának kimondásával vagy azzal alátámasztva), úgy a jogi egyenlőség akkor sem a szó igazi értelemben vett alanyi jogot fakaszt (a 3-4. alattiak szerint), hanem lényegében egy (?), szintén az egész *jogrendszer* átható általános *tilalomként* kell, hogy jelentkezze; éppúgy, mintha ez volna az alapelv, jóllehet csak egy, az alapelvet jogilag szankcionáló (ti. szentesítő) általános, tehát már jogi, jogszabályi rendelkezés (azaz nem jog előtti). Eme, immáron direkt jogi általánosságát pedig főképp az szemlélteti, hogy belőle nem egyetlen s nem is egy fajta (sőt nem is feltétlenül, illetve nem közvetlenül kikényszeríthető, azaz nem követelési) jog származik, hanem – mint (itt fentebb) említettem – mindenféle (más) hatalom és jog korlátozása, illetőleg relativizálása (ideértve a más szempontból *abszolútnak* tekintett alanyi jogot, a *tulajdonjogot* is). Inkább csak az egyszerű síkán ügyek tekintetében és főképp relatív jogviszonyokban fakaszthat követelést a sértett számára a „jogegyenlőtlenség tilalmának” a megszegése (pl. akár a munkajogviszony helyreállítása formájában).

Akár az egyszerű visszaélés-, de egyértelműbben a diszkriminációtilalom megszegésének jellegzetes szankciói, illetőleg az ebbéli jogi tilalmakból a sértettre származó leginkább tipikus jogok – *reflex jogok* mint közvetett vagy másodlagos jogok Ezek ti. nem mindig eredményez(het)ik közvetlenül az egyenlőtlenségi helyzet felszámolását, egy afféle restitutio integrum-ot [ilyen a *panaszjog* (akár a legtágabb értelemben, beleértve a kereseti jogot is) a sértett megbüntetésének vagy kártérítésre kötelezésének célzatával; figyelemmel a nem vagyoni kártérítésre is – lévén a jogegyenlőség megsértése valamiképp *személyiségi sérelem* is].

Az utóbb mondottak különösen (tehát nem kizárólag) az egyenlő elbánáshoz való „jogra”, vagyis a diszkriminációtilalomra, ennek megsértésére vonatkoznak, mivel e körben kivételként kerülhet csak sor magának az egyenlő elbánásnak a kikövetelhetőségére, főképp az egyenlőtlenséget előidéző aktus (pl. egy munkaszerződés) érvénytelenítésére.¹⁴ De az is jellemző eset, hogy az *elismeréseket* (beleértve még a "legegyszerűbbet", a jutalmazást is) diszkriminációra hivatkozással sem lehet formálisan, illetve direkte követelni; arról nem is beszélve, hogy pl. az érdemtelenül megjutalmazottól egyáltalán s egyébként sem a diszkriminált(ak) követelhetné(k) vissza a juttatást. Nem zárható ki viszont, hogy akár a diszkriminációt elkövető felettese, akár a bíróság a jutalom vagy a meghatározott másfajta elismerés¹⁵ megadására kötelezze a bepanaszoltat. Akkor pedig (illetve viszont), ha az egyformán hibásan teljesítők (mint köteleességszegők, nevezetesen a munkaidő alatt „egyformán” italozó(k) közül csak egynek a munka-

¹⁴ L. közelebbről Román László: Munkajog I. kötet. 104-106. p. - Ellenkezőnek tűnő álláspont-ra nézve pedig Weltner Andor: A magyar munkajog. I. kötet, Tankönyvkiadó, Budapest, 1960, 192-195. p.

¹⁵ A külön elismerés természetére és fajtáira vonatkozó álláspontomat I. Munkajog II. kötet, JPTE ÁJK, Institutiones Iuris, Pécs, 1996, 38-42. p.

jogviszonyát szünteti meg (fegyelmi büntetésként) a munkáltató, akkor az érvénytelenítés, vagyis a visszahelyezés kérdése emiatt fel sem vetődhet; illetve valószínűleg csak amiatt – mint feltehető –, hogy ilyenkor a munkáltató nem a valós (ti. az italozás mögött rejlő igazi) okot hozza fel intézkedése alátámasztására.

Az egyenlőtlen elbánásnak ugyanakkor van egy (?) rejtett esetsorozatja (ezért ezt *látens diszkriminációnak* nevezem), jelesül az ún. *egyenlősdi*, vagyis az igazolhatatlan (igazságtalan) egyenlő elbánás, amikor is a sértett szintén általában csak panaszjoggal élhet, de talán még kisebb eséllyel mint egyébként. Ide sorolható tulajdonképpen az az eset is, amelyet *kollektív büntetésnek* szokás nevezni, ahol azonban jobbak a kilitásai a jogorvoslásnak jogállami körülmények között. Mármost mindezekhez, az egyenlő elbánási struktúrájú egyenlőség-sérelmek fakasztotta „jogokhoz” képest az egyszerű visszaéléses sérelmek annyival „valósabb” (azaz közvetlenebbnek, nem pusztán védelmi jellegűnek látszó) jogok, amennyiben (ill. akkor ha) azok direkte valamilyen alanyi (azaz konkrét szerződési vagy tulajdon-) jogában rövidítik meg a sértettet. Ám az effélék (is) lényegében ugyanolyanok mint amelyek *hibás teljesítés* esetén illetik meg a jogsérelmet szenvedőt, azaz esszenciálisan ezek is *védelmi* természetű jogok. Mégis itt a követelhetőség és a restitúció is gyakorta adott – elvileg, szinte csak a *tényleges* kivitelezhetőség (a helyre állíthatóság) függvényében.

6. Ily módon kétséggkívül kísért annak a képze, hogy az egyenlőség „joga” *gyenge jog*, mint ahogy ezt *Győrfi* kifejezetten állítja. Ő azonban az egyenlőség több fogalmát (így!) különbözteti meg, amelyek közül viszont csak az „igen absztrakt és formális” egyenlőség-fogalmat, valamint a „törvény céljához viszonyított” egyenlőséget látszik elfogadni (mert pl. a materiális egyenlőség fogalmát is említi, úgy mint aminek az érvényesítését „veszélyesnek” tartaná¹⁶). Ilyképp okkal „fájlalhatjuk”, hogy a formális egyenlőséget illető felfogását sem teszi egyértelművé. Mert pl. nekem, (s azt hiszem e tekintetben ismét nem vagyok egyedül¹⁷) az az álláspontom, hogy a materiális egyenlőség az igazi egyenlőség – lévén ennek a „jelszava”: „az egyenlőkre azonos, az egyenlőtlenekre különböző szabályokat”.

De nem jelöli meg *Győrfi* az egyébként is eléggé „körülmenyesen” fogalmazott „másik” egyenlőség-fogalmat, a „törvény céljához viszonyítottat” sem. Ez utóbbi nevesítésben a törvény célja alatt, azt hiszem, az adott egyenlőségi viszonylatot kialakító, érintő jog(gyakorlás), illetve aktus *rendeltetését* kell(ene) érteni. Azaz arról látszik itt szó lenni, hogy a jog ún. társadalmi és speciális rendeltetéséhez¹⁸ szabottan kell vizsgálni az egyenlőséget. Ez azonban – ismét csak nem az én egyéni véleményem¹⁹ szerint – nem egy külön egyenlőség fajta; hanem ez az a speciális vagy konkrét *viszonyítási pont*, amelynek keretei között kell egyáltalán „vizsgálni” az egyenlőséget [pl. a jutalmazási jog rendeltetése az,

¹⁶ 16. *Győrfi* Tamás: I.m. 279. p.; uo. még magyar és amerikai (kvázi nemzeti) egyenlőség-felfogásokról is említést tesz.

¹⁷ L. pl. *Badura*, Peter: I.m. 97. p., valamint részletesen kifejtve *Bragyova* András-nál: I.m. 160-171. p.

¹⁸ L. ennek részletesebb kifejtését (a célszerűségi "szemponthoz" is viszonyítva) *Román* László: Munkajog II. 189-192. p.

¹⁹ L. főképp *Bragyova* András: I.m. 167. p.

hogy a kiemelkedően teljesítők (pénz- vagy dologi jellegű juttatásos) külön elismerésben részesíttessenek; a mindenkinek egyforma jutalom adásával a formális egyenlőség adva van; érdemtelenek jutalmazásával pedig se formális, se materiális értelemben nincs egyenlőség].

Ámde maga a jog, illetve a norma deklarált rendeltetése is felülbíráható/andó, épp az anyagi egyenlőségi elv szemszögéből; olyannyira, hogy – *Bragyova* nyomán szólva²⁰ – az anyagi egyenlőség próbája az „érintett norma racionális-morális igazolása” is. [Erre frappáns példának vélem a családi pótlék épp mostanában megvalósítani szándékolt ún. alanyi jogúsítását, amelynek deklarált rendeltetése a gyerekegyenlőség, ill. minden gyerek „egyforma megbecsülése”. Így az e tekintetben egyedül elfogadható *rászorultsági* elvet felváltó ez az „egyenlőségi” szempont *egyenlősdi*t jelent, ami a rászorulóknak diszkriminációját palástolja²¹]. Végeredményben tehát a „törvény céljához, alias rendeltetéséhez viszonyítás” nem eredményez külön egyenlőség-fogalmat (de még csak -fajta sem), hanem egyszerűen az egyenlőség támpontja, alapszempontja stb. és egyúttal elvi, általános indoka.

Az egyenlőség „jogára” (ha úgy tetszik, a maga egészében) kell tehát vonatkoztatnunk *Győrfi* "gyengejogi" minősítését. Ezt (közvetlenül) illetően, úgy tűnik, az a hivatkozott szerző fő érve, miszerint „az egyenlőségi követelmény (!–RL) szigorú alkalmazása purifikálni akarja a jogrendszer a politikai kompromisszumok... esetlegességeitől”; ezért (is) a szerző helytelenítene, hogy "...az egyenlőség minden esetben *elsőbbséget élvezzen* a politikai alkuk eredményével szemben”. Továbbá az ésszerűségi követelmény alapján is igazolhatónak véli *Győrfi* (értelemszerűen) a diszkriminációt (bár e fogalmat ő, igaz nem egyedül, másképp érti, mint – szerintem – kellene; l. erről közelebbit 9. alatt), amikor azt is kijelenti, hogy a „megkülönböztetés” (az általam is, itt fentebb a 21. jegyzetben hiv. AB-i határozati ügyben) „...sem feltétlenül ésszerűtlen”, amit lényegében a "döntés egyszerűsítésének" a lehetővé tételével indokol. És ezt már olyan érvnek tekinti, aminek folytán az ilyen tartalmú döntés nem önkényes, mert nem teljesen indokolatlan.²²

7. Az „egyenlőség jogának” gyengeségére vonatkozó utóbb bemutatott felfogással szemben az az álláspontom, hogy – bár nem az egyenlőség joga, hanem az egyenlőség alapelve (l. erről a bizonyítást 4-5. alatt) – éppenséggel egy „nagyon erős”, *karakteres* alapelv, mint ahogy ez egy (főképp jogrendszeri) alapelvtől elvárható. Egyenesen karakteres voltát talán azzal is meggyőzően lehet érzékeltetni, hogy *mikénti érvényesülése* az egyik legfőbb mutatója a *jogállamiságnak*, az adott állam jogrendje ebbeliségének. Az egyenlőség alapelveként *gyenge érvényesülése* (ami tehát valóban lehetséges és nálunk bizony túl sok jele van ennek -tényleg) alkalmas megkérdőjelezni is az adott jogrend jogállami jellegét.

Ekörül tehát valóban láthatók olyan okok (s nemcsak nálunk), amelyek a „gyenge jogi” minősítésnek szintén és legalábbis a gondolatát sugallják. Itt van például a *Győrfi* Tamás által is meghivatkozott politikai (netán másfajta) alku-

²⁰ Uo.

²¹ Tanulságos egy ilyen témájú AB határozat [52/1995. (IX. 15.) AB h.], amelyhez képest (is) szerintem a jogalkotó most "átesett a ló másik oldalára").

²² L. *Győrfi* Tamás: l.m. 290. és 292. p.

szempont (-követelmény?) érvényesül(ni enged)ése. Határozottan „ellenzem” azt, hogy a jogegyenlőség alku tárgya legyen-lehessen! Arra gyanakszom, hogy Győrfi talán *egyeztetésre* gondolt s *alkut* mondott.²³ Bár kétségtelen, hogy napjaink „divatos” politikai (és ún. európai vagy nyugati) szemléletében az alku a jogállamiság és a demokrácia „legszentebb” módszerei között van nyilvántartva; én mégis "alárendelem" (itt) az alkut s velejáróját, a kompromisszumot, a *legjobb megoldást* kereső egyeztetésnek. Az alkunak ehhez képest az *ellenérdekű* megállapodásoknál, szükséges "érdekegyeztetés" keretében van helye; ahol tehát a *kompromisszum ésszerű* és nem jelent elvi engedményt (ezt a tételt talán hasznos lenne a politikusok számára is tudatosítani).

Azt hiszem az egyenlőség alapelvének (főképp ma nálunk) *kétségtelenül* eléggé *gyenge* valóra válása részben talán az ekörüli – szerintem – félreértésre vezethető vissza. A szóban lévő (de sok, vagy majd' minden más) jogi alapelv valóra válásának gyengesége azzal is összefügg, hogy általában szigorú követelményt támaszt(anak) a hatalmak számára s ezért nemegyszer amolyan „nyögvenyelősen” mutatnak csak hajlandóságot az érvényesítésére. Mindemellett a gyenge érvényre jutásuk szempontjából nagyon „kedvezően” hat *általános* jogtételi „állaguk”, ami ti. teret látszik engedni a különbözőképpen történő értelmezésnek (netán a gyakorta kontraszelektíve kiválasztott „szakértők” ilyen célból való „segítségül” hívásával).

Természetesen nagyon sok múlik(-hat) az „egyenlőségi elbírálást” igénylő intézkedés (szabály, illetve jog fentebb, 6. alatt tárgyalt) *rendeltesítésén*, annak helyes megválasztásán (főképp az egyenlő elbánási „struktúrában”). Ezt illetően hivatkozom *Badura* vonatkozó fenntartására, aki egyébként szintén (mint ti. majd' mindenki) s ennyiben még helyeselhetően az *önkénti tilalmával* méri az egyenlőségi (főképp az „elbánási”) intézkedés jogszerűségét. Ehhez azonban gyorsan hozzáteszi (bár talán nem olyan elvi éllel mint *Győrfi* – a fentebbi hivatkozások szerint), hogy az önkénti tilalma nem jelenti a *legcélszerűbb*, a *legigazságosabb* megoldás parancsát.²⁴ E téren is némileg eltérő állásponton vagyok. Azt tartom ugyanis, hogy a „legcélszerűbb” megoldás követelménye, amely szorosan mint ilyen szintén a megkülönböztetési egyenlőség körében kerül(het) szóba, ám ez esetben a törekvésnek igenis a legcélszerűbbre, illetve a legigazságosabbra kell *irányulnia*. Lévéen azonban a célszerűség (miképp az igazságosság) relatív, ezért az esetek (talán túlnyomó többségében azt kell (kénytelen-kelletlen) elfogadni legcélszerűbbnek-legigazságosabbnak, aminél – minden kétséget kizáróan – nincs jobb megoldás (beleértve azt is, hogy ha ilyen csak *aránytalanul* „nagyobb áron” volna lehetséges). Vagy más fogalmazásban: nemcsak a bizonyíthatóan szubjektív választáson alapuló célszerűség vagy nem objektív igazságossági minősítés nem fogadható el jogszerű intézkedés(i megoldásnak és célnak, illetve rendeltetés)nek, hanem az a joggyakorlás, amelynél lehet igazságosabb, az (szintén) nem fogadható el igazságosnak, azaz rendeltetészerűnek.

A célszerűségi és az igazságossági szempont azonban egymástól nem teljesen független egyenlőségi kritérium. Legalább is oly értelemben nem, hogy – mint erre céloztam már (5. alatt) – a célszerűséget is „ellenőrzi” az igazságosság (vagy

²³ Az alku és az egyeztetés viszonyáról szélesebb összehasonlításban l. *Román* László: Munkajog I. kötet, 126-127. p.

²⁴ *Badura*, Peter: l.m. 97-98. p.

mint *Bragyova* fogalmaz - általánosabb érvényűen²⁵), a moralitás (l. 6. alatt); annál is inkább, mert a (választott) célszerűségi szempont mindjárt el is dönt(het)i a diszkrimináció kérdését [pl. az „emeritus” cím adományozásának kétségkívül tetszetős célszerűségi szempontja lehet az, hogy szükség van-e továbbra is a nyugállományba vonult professzor munkájára és azt vállalja-e; ámde lévén az emeritusi státus egy (külön) elismerési forma egy tiszteleti cím,²⁶ így az említett célszerűségi szempont alkalmazása nem etikus s ezért ez már kvázi eleve eldöntheti – igenlően – a diszkrimináció kérdését: az ilyen célszerűségi kritérium tehát nem igazolható.]

Az utóbbiakhoz képest nem tudok többet mondani pillanatnyilag a célszerűség helyett szívesebben használt *ésszerűségi* követelményről. Végeredményben: az egyenlő elbánási döntésnek csak *részmozzanata* a rendeltetés, a kitűzött cél ésszerűsége, ami – megítélésem szerint – (hasonlóképpen mint a célszerűség) inkább csak a *döntéshozói* oldal *érdekérvényesítési* lehetőségét kifejező szóhasználat. Az intézkedés másik eleme pedig közvetlenül és szorosan az elbánás minősége, vagyis következetesen a rendeltetés (a választott "elbánási szempont") szerinti, netán az annak éppenséggel nem megfelelő elbírálás, megítélés. Azt hiszem, hogy végeredményben a kettő együtt teszi-teheti ki a(z egész) döntés *igazolhatóságát*, illetve döntheti el azt, hogy történt-e diszkrimináció (erre talán jellegzetes példa lehet az is, hogy ha a jutalmazási alapismérvenek, az érdemnek, azaz – munkajogviszonyban különösen – a végzett munkának nincs egy többé-kevésbé *hiteles mérési* lehetősége, akkor az egyenlő mértékű jutalmazás igazolható lehet - jobb híján; ezt az esetet tehát nem vonom az „egyenlődsdi” fogalom alá - utóbbiról l. 5. alatt).²⁷

II. A klasszikus „jogegyenlőtlenségi” formák sajátosságai a munkajogban

8. A jogegyenlőségi rendellenesség klasszikus és „mindennapos” esetének – mint ez a fentiekben is kifejezésre jutott – a *joggal visszaélést* tekintem, amelybe természetesen beleértendő a *diszkrimináció* is. Mi több, az önkényes megkülönböztetés talán leginkább a munkajogban tudja „kiélni magát”. Mégpedig kettős értelemben; mert egyrészt a(z értelemszerűen) munkáltatói joggal visszaélés (alighanem) többnyire diszkrimináció formájában jelentkezik; s másrészt a diszkriminációnak az egyik sajátos érvényesülési területe éppen a munkajog. Ezért is most mindenekelőtt a diszkriminációnak a joggal való visszaélés fogalomkörén belüli „helyét” érzem szükségesnek pontosítani (ti. az előző fejezetben, főképp a 3. pontban vázoltakon túlmutatóan).

²⁵ *Bragyova* András: l.m. 167. p. – Azt, hogy az egyenlőségnek nem mindig az igazságosság (hanem, általánosabban, a moralitás) a kritériuma, jól érzékelteti a Pygmalion-beli professzor és az ezredes merőben ellentétes egyenlőség-felfogása: előbbi olyan "nyers" a hercegnővel is mint az "utcalánnyal", utóbbi pedig mindkettővel egyformán tisztelettudó. Itt tehát már az emberi méltóság *tisztességbeli* követelménye minősít (s ezért pl. a professzor formális egyenlősége igazolhatatlan, míg az "ezredesi" egyenlőséget valósnak, azaz materiálisnak vélem tekinthetni).

²⁶ Címnek nevezi a törvényi alaprendelkezés is [L. a Felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 17. § (7) bekezdését].

²⁷ L. erről részletesebben *Román László: Jogegyenlőség. 198-207. p.*

Kiindulnom mégis annak a megállapításából kell, hogy még a joggal visszaélésről, illetve annak a fentiekben (szintén a 3. alatt) egyszerűként említett (a hagyományosnak is mondott) változatról sem állítható az, hogy a mibenléte minden kétséget kizáróan tisztázott, a felfogása teljesen egyértelmű volna (s nemcsak a joggyakorlat részéről). Ennek a talán legmélyebben rejlő gyökerei – hitem szerint – épp abban vannak, hogy nem tudatosult még a szakmai felfogásban a joggal visszaélés ezen egyszerű alakzatának (is) a *jogegyenlőtlenségi "tényállás"* jellege. Nagyrészt ennek vélem tulajdoníthatni például azt is, hogy – ellentétben a diszkrimináció tilalmával – a joggal való visszaélés(nek ezen alapváltozatát) nem szankcionálja az alkotmány.²⁸

Ezzel egy olyan asszimetria is kialakult a jogrend(ünk)ben, miszerint a diszkrimináció alkotmányosértés (is), a vele azonos „rangú” egyszerű visszaélés azonban nem. Csupán megjegyzem ehhez mégis azt, hogy a jogegyenlőség (!) alkotmányi deklarálásából ugyan következik (mégpedig a joggyakorlat számára is hasznosíthatóan) *mindenfajta visszaélés* (következésképp alkotmányi) tilalma, ám ezt, mondhatni, „elvágja” a visszaélés-fogalom jogegyenlőtlenségi tényállásként nem tudatosultsága; s ilyen (kvázi ellen-) irányban hat az is, hogy a diszkrimináció kifejezett tilalmazásából – argumentum a contrario – az „egyszerű visszaélés” nem tiltott voltára adódik következtetés (s ez annak ellenére „veszélyes”, hogy az „ellenkező ismérve” mint jogértelmezési módszer, köztudottan, nem teljes értékű).

A joggal való egyszerű visszaélés másik s valószínűleg nem kevésbé alapvető fogalmi felfogásbeli, mondhatni talán, labilitása – megítélésem szerint – arra nyúl vissza, hogy (egyenesen a) mibenléte a jog rendeltetésével fejezhető ki.²⁹ Márpedig ezt az utóbbi fogalmat a "szocialista" jogfelfogásban hozzáillesztett ideologikusnak tűnő jelző (a "társadalmi") némileg elbizonytalanította.³⁰ Ezt egyszerűen úgy hidalták át, hogy a jog eszerinti társadalmi rendeltetését mint az adott *jog célját* határozták meg; azaz mint amilyen célra az adott (alanyi) jogot a jogszabály "rendszeresítette" (pl. a jutalmazást érdemek egyfajta külön elismeré-

²⁸ Általában elmondható ez az európai alkotmányokról – kivéve (a rendelkezésemre álló források szerint) a *török* alkotmányt [Tóth Károly: Az alapvető jogok szabályozása az új alkotmányokban. Nyugat-Európa legújabb alkotmányai c. kötetben (Szerk.: Kovács István, KJK, Budapest, 1990, 76. p.); bár e szerző állítása szerint a *görög* alkotmány is így (uo.)] — Megjegyzem, hogy nemcsak a diszkriminációval azonos természete és szintén az egész jogrendszerre vonatkozása miatt kívánatos egy jogállami alkotmányban kifejezetten rendelkezni a(z egyszerű) joggal visszaélés tilalmáról, de azért is, mert egyébként úgy tűnhet (ha ti. expressis verbis csak a diszkrimináció tilos alkotmányosan), hogy a joggal visszaélés nem sérti az alkotmányt; sőt csak azokban a jogágakban tilos egyáltalán, amelyek kifejezetten rendelkeznek erre nézve (így pl. a sikkán-tilalom szinte csak civilizisztikai kategóriának "látszik").

²⁹ Szisztematikus kifejtését (a célszerűséghez is viszonyítottan) I. Román László: Munkajog II., 189-192. p.

³⁰ L. Ptk. 2. § (2), valamint 5. § (2) bek-t. – E két rendelkezés egyébként is ellentmondásos voltának vélem betudni azt, hogy a Ptk magyarázata egyrészt "kifejezetten ártó célzatú magatartást kívánó" tényállásként értelmezi a visszaélést, másrészt mindjárt példázza a bírói gyakorlatból a nem ártó célzatú visszaélés "legalizálását". Ehhez képest azután túlzott óvatosságnak tűnik az a megállapítás, miszerint a visszaélés tiltása "valahol egészen mélyen az igazságosság és a méltányosság eszméiben gyökerezik". (A Polgári Törvénykönyv magyarázata I. kötet, KJK, Budapest, 1993, 36-38. p. – *Lábadi* Tamás viszont egyfelől direkt "az igazságosság és a méltányosság eszméiben gyökerezőnek" mondja a visszaélés-tilalmat; másfelől ezt majdnem le is rontja a hozzáfűzött magyarázattal, miszerint (kvázi csak) "a mások bosszantására vonatkozó" joggyakorlatot a jog nem részesíti védelemben (l.m. 146. p.).]

sére, a szociális juttatást rászorultság esetére, vagy jövedelem-kiegészítésre, a felmondást a "kimerült" jogviszony egyoldalú megszüntetésére).

Ezzel szemben úgy látom, hogy ezek a példázott "jogcélok" az alanyi jog *speciális rendeltetését* jelentik, amihez képest a jog valós társadalmi(nak nevezhető) rendeltetése tulajdonképpen elsikkadt. Márpedig ezt az ún. *társadalmi rendeltetést* az alanyi jog behatároló, afféle *kizáró rendeltetéseként* lehetne, kell(ene) meghatározni; mint ti. ami a joggyakorlás *elvi határát* megvonja, relativizálja. Vagyis e kétféle rendeltetés úgy cseng egybe, hogy a speciális rendeltetésére hivatkozással nem megengedett akár az *aránytalan* sérelem okozása (is). Másképp szólva: a joggal való (egyszerű) visszaélést nemcsak az valósítja meg, ha a jogot eleve nem a speciális rendeltetése szerint gyakorolják (pl. a kritika elfojtásának "eszközéül" használják a felmondás jogát, vagy a baráti viszonyt jutalommal honorálják), hanem az is, ha aránytalan hátrányt okoznak vele (rendszerint) a másik oldalon (pl. speciálisan rendeltetésszerű, de "társadalmilag" éppen nem az az ún. túlnehezült utasítás³¹).

Az egyszerű síkán-struktúrában is tehát, ha úgy tetszik, *kettős rendeltetés* összefüggésében kap(hat)juk eredményül a joggyakorlás *igazolását*; ahhoz (csak) hasonlóan, ahogy a diszkrimináció-struktúrában (főképp a 7. alatt írtak szerint). Ehhez képest a visszaélés minősítése az *aránytalanság mikénti felfogásán* is múlik, illetve bizonytalanodhat el. Jól érzékelteti ezt az is, hogy (alighanem általában) a jogalkotás és a szerzők sem érik be az aránytalanság ismérvével, hanem (jelzősítve), például a *feltűnő aránytalanságot* teszik meg "vívásalátzóvá".³² Akár azon megfontolásból teszik ezt, hogy az aránytalansági minősítésből mintegy kiszűrjék a bizonytalanossági elemet, a *kétséges* ítéletnek elejét vegyék; akár azért, hogy némi "ráadást", kvázi a "felén túl" valami *többletet* azért adjanak a joggyakorlónak, ezt én *fogalmi bizonytalanosságnak* érzem.

Az aránytalanság fogalma ugyanis önmagáért beszél; s ebben benne van az is, hogy kétség esetén nem feltétlenül a joggyakorló javára kell döntenie (bár koráb-

³¹ A munkáltatói utasítás feltételes érvénytelenségét, vagyis az utasítás ("csak") megtagadhatóságának tényállását jól kifejező ez a jelző (a "túlnehezült") *Szladits* Károlytól származik (megállapíthatóan); amely jó hangzása és plaszticitása miatt is megérdemelné, hogy mindennapos szakmai szókinccsünkbe (ismét) bekerüljön. A túlnehezült utasítás eszerint az utasított *aránytalan*(ul nagyobb) sérelmet fejezi ki s ez az egyébként jogszerű (ti. érvényes) utasítást visszaéléssé (de csak feltételesen érvényessé-érvénytelenné) degradálja. Ilyképp a túlnehezültség mint az *aránytalanság szinonimája* lenne használható a szerződések (s megfelelőképp más jogi aktusok) feltételes érvénytelenségének (azaz megtámadási jogcímének) is a "műszavaként" [ami ugyancsak származhat (sőt talán jellemzőleg) a szerződéskötési "joggal" való visszaéléssből (vö. a lentebbi 40. sz. jegyzetben foglaltakkal)].

³² A Ptk. ugyan nem a joggal visszaélésnél, hanem a szerződés feltételes érvénytelenségének (azaz megtámadhatóságának) jogcímeiként említi a feltűnő aránytalanságot [236. § (2) bek. c) pont], de mivel itt is csak aránytalanságról kellett volna szólni, ez akár a joggal visszaélés fogalmába is (a "társadalmi" rendeltetés "leple" alatt) "becsempészhető" nyilvánvaló leszűkítés; a visszaélés számára pedig természetesen engedmény. Mindemellett ezzel azonos, de eltérő értelemben is felfogható az "indokolatlan egyoldalú előny" kifejezés (uo. és a 209. §-ban); jöllehet ez utóbbi nyelvtanilag egyszerűen csak a helyesíthető és *általános használatúvá teendő* aránytalanságot jelenti az én értelmezésem szerint. – Az irodalomban pedig az aránytalanság szó használata a "jelentős" és a "nyilvánvaló" jelzővel leszűkítetten (ami "egyenértékű" a "feltűnő" aránytalansággal) szokásosabb. Mindez a *jogbizonytalanság* (!) "elméleti megalapozásának" is tekinthető. – A külföldi irodalmat illetően l. pl. *Berger-Walliser*, Gerlinde (Strasbourg): *Visszaélésszerű kikötések a francia fogyasztói szerződésekből*. MJ, 1997. 4. sz. 294-296. old-t, valamint *Klima*, Peter (München): *Visszaélés szerződési kikötések Franciaországban*. MJ, 1992, 8. sz. 497-499. p-t.

ban magam is ezen az állásponton voltam). Ma már arra hajlok, hogy az adott jogviszonytól és abban a *felek jellegzetes* (!) *helyzetétől* (pl. a munkavállaló alárendelti pozíciójától) s a gyakorolt jog *speciális* rendeltetésétől függően (pl. attól, hogy kedvezményező-e, avagy eleve hátrány okozásával járó, mint amilyen, mondjuk, az állásból eltávolító) esetleg nem a joggyakorló, hanem az érintett (a címzett) javára kell itélni (a munkajogviszonyban esetleg mindkét "változatnál" a munkavállaló javára; úgy is, hogy akár ő a joggyakorló, akár a munkáltató). Végeredményben úgy vélem, hogy az effajta orientált (s nem egy bizonytalan, pusztán a bíró judiciumára bízott) "*összes körülmény*" alapján "számított" (s nem pedig valamiféle feltűnő) arányosság-aránytalanság tekinthető a rendeltetés-, illetve a visszaélésszerű joggyakorlás "végső" ismérvének.

9. Nem nehéz belátni végeredményben azt sem, különösen a rendeltetésszerűségi kritériumhoz viszonyítva, (szintén) azzal kifejezve, hogy a *diszkrimináció* is ilyen, azaz visszaélés(i) alakzat). Csakhogy ezt illetően is van fogalmi probléma, bár ez tulajdonképpen "csak" félreértésből eredő afféle hibás beidegződésnek tekinthető. Lényegében a diszkriminációnak a (jog-, illetve a hatalomgyakorlási) *differenciálással* azonosított "értelmezéséről" van szó. S mivel ez az utóbbi lehet előnyös és hátrányos az érintett(ek)re nézve, sőt mindkét illetén hatása is lehet megengedett(-hető) és tiltott(-andó), ennek "szellemében" szokás a diszkriminációt *pozitív* és *negatív* alakzatra (illetve ezeken belül még külön a megengedett és tiltott alfajra is) tagoltan felfogni.³³

Noha ezt a helytelen szóhasználatot már több írásomban szóvá tettem, eddig ennek nem lévén foganatja, ezúttal ismét szólnom kell róla. Igaz ugyan, hogy a diszkrimináció szót eredeti (latin) *alapjelentése* szerint (félíg-meddig jobb híján) a "megkülönböztetés" szóval szokás fordítani magyarra, mint ahogy alkotmányunk is ezt használja;³⁴ ámde már magának a "megkülönböztetés"-nek van egy igen határozott *pejoratív* "töltése". Így akár pusztán emiatt, már ebben a fordításban is kevésbé fér össze a megkülönböztetés szóval egy (igazolható) kedvezményező (s akkor már tulajdonképpen a "hátrányos") jelzővel történő ellátása (sem), de egyáltalán a megengedettsége – egy jogegyenlőségi társadalomban.

Ha pedig ehhez hozzávesszük még azt, hogy a diszkrimináció szótöve a "*crimen*", amelynek a jogi nyelvben egyenesen bűncselekmény vagy, lazábban, büntetésjellegű szankció alá vonandó magatartás jelentése van (mint ahogy a latin alapjelentése is: rosszalott cselekmény), akkor emiatt egyenesen nincs más elfogadható "megoldás" mint a diszkriminációt emberek közötti önkényes hátrányos különbségtételként meghatározni (ahogy e szótó eme jelentése elfogadott mind a szak-, mind a köznyelvben a kriminalisztika, -ológia, sőt a kriminális szóösszetételben). Azt az engedményt (nyomatékosítás célzatával) azért megtehetjük, hogy magyarra fordítva (a különbségtétel helyett használva) a megkülönböztetés szóhoz mégis hozzáillesztjük a *hátrányos* és az *önkényes* jelzőt.

³³ Így pl. Györfi Tamás sem tisztázta magában témájának eme alapfogalmát, mert "felváltva" használja a diszkrimináció helyes értelmét, valamint a "pozitív diszkriminációt" az (igazolható) előnyben részesítés értelmében (erre elég példa már i.m. 276-278. old-on). Ez azután (a helyenként nehézkes vagy nem szabatos fogalmazással felfokozva) zavart okoz az egyébként sok helyesírási megállapítást, és jó elemzéseket tartalmazó írásában.

³⁴ Csupán jelzem, hogy az Alkotmány vonatkozó 70/A §-ának más irányú bírálatával e tanulmányban kifejezetten nem foglalkozom.

Ehhez képest azonban óvatosságra int az a körülmény, hogy az így "koncipiált" diszkrimináció ("hála" a dis- disz- előtagnak) ellenpárja (ha úgy tetszik: domborúja) az *előnyben részesítés*, a preferálás (-encia); abból folyóan tehát, hogy *összehasonlítási pár(ok)* relációjában történik (-het) a diszkrimináció elkövetése-megítélése. Ha ilyképp egy megkülönböztetés (önkéntesen) hátrányos valakire, az egyikre, akkor (értelemszerűen) előnyös a-egy másikra (szintén önkéntesen); és megfelelőképpen fordítva.

Eszerint külön tilalmazást a preferencia nem is látszik igényelni. Az említett óvatos megközelítés mármost mindenképp amiatt szükséges, hogy nem mindig állapítható meg egyértelműen, vajon ki is a diszkriminált (amikor ti. nem két személy "van összehasonlítási párban", hanem az ellenoldalon egy csoport áll, amely esetleg alcsoportokra is tagozódva nem feltétlenül egyformán van érintve az előnyben részesítés által diszkrimináltként; gondoljunk pl. a pártérdemek honorálása okán nyújtott különféle érdemtelen kedvezményekre). Ez azután a védekezést (ill. a kifogás alátámasztását) is közvetett(ebb)é teszi: nem annyira azzal kell érvelni (ti. sértetti oldalról), hogy az alapul vett (előnyös) tulajdonságok az ellenoldalon is adva vannak, mint inkább azzal, hogy a kedvezményezettnél nincsenek meg, illetve nem kiemelés érdemlően vannak csak meg.

Mindemellett az önkényes előnyben részesítés *direkt* (illetve külön) *tilalmazása* mellett szól az is, hogy enélkül az a hátrány, amivel az másokra (tehát a diszkrimináltakra) nézve jár, egyszerűen csak indokolt hátrányos megkülönböztetésnek számít(hat) – legalábbis jogilag, noha erkölcsi rosszállás (igazságtalansági minősítés) övezi. Az önkényes előnyben részesítésnek (példázott) viszonylag önálló erkölcsi elítéltsége miatt jogilag tehát eltűnnek tűnhet (ti. direkt tiltás nélkül); hisz' végül is egy *kedvezményről* van szó, amellyel, úgymond csupán egy *szereyebb hátrány* jár együtt. Végülis éppen azért, mert a diszkrimináció ellenpárjáról s vele lényegében egy *közvetett diszkriminációról*³⁵ van szó az utóbb taglalt előnyben részesítési esetváltozatokban, így ez sem jelenti akadályát annak, hogy a hátrányos megkülönböztetéssel együtt "párban" (egy mondatba foglaltan) kerüljön sor az önkényes (vagy pl. így: az alaptalan) előnyben részesítés (általános) tilalmának a kimondására is, mégpedig mind az alkotmányban, mind a munkajogi alaptörvény(ek)ben.³⁶

10. A diszkrimináció és a "hagyományos", vagyis az egyszerű visszaélés azonos fajfogalomba, nevezetesen a visszaélés általános(abb) fogalma alá tartozásának "reflektorfénybe" állítása munkajog-gyakorlati szempontból is azért különösen jelentős, mert viszonylag gyakran adódik olyan joggyakorlás, amely egy(ik) ágon diszkriminációt valósítva meg, egy-a másikon viszont (csupán) egyszerű visszaélést (is) "eredményez". Így e fogalmaknak és összefüggésüknek pontos ismerete az esetminősítést megkönnyítve törvényességi és jogbiztonsági szem-

³⁵ Hivatkozom az EK jogára, illetve az EU-Bíróság gyakorlatára, amelyben szintén szerepel a *diszkrimináció közvetett* változata – megállapíthatóan a *rejtett* diszkriminációra vonatkoztatva. — L. pl. *Lehoczkyné* dr. Kollonay Csilla: Az egyenlő bánásmód elve az Európai Unió elsődleges és másodlagos jogában. Az "Egyenlő esélyek és jogharmonizáció" c. kötetben. MÜM Egyenlő Esélyek Titkársága, Budapest, 1997, 14. p., valamint *Gyulavári* Tamás: A nemek közötti megkülönböztetéssel kapcsolatos jogharmonizáció az EK tagországaiban. Uo. 60. p.

³⁶ E tárgyban az új alkotmány előkészítési munkája keretében javaslatot is tettem (l. *Román László*: *Jogegyenlőség*. 243. p.)

pontból is értékelhető. Jellemző, hogy *diszkrimináció címén* esetleg, illetve azért nem érvényteleníthető az elbocsátás (pl. az 5. alatt már említettek szerint több közül csak egyedülként elbocsátott munkavállaló esetében), mert a felhozott indok (az italozás) "valós és okszerű"; illetőleg alighanem mégis visszahelyezhető lesz az elbocsátott, mert vele szemben valószínűleg *egyszerű visszaélést* is elkövetett a munkáltató; s e nézőpontból a felhozott indok már nemcsak hogy nem valós, de nem is okszerű. "Szerkezetileg" hasonló ehhez az az (állami munkáltatóknál feltűnően gyakori) eset, amely szerint a *munkáltatói szerv* önkényes előnyben részesítés által nemcsak a(z adott csoporthoz, akár az egész kollektívához tartozó) többi munkavállalót diszkriminálja, hanem ugyanezzel a joggyakorlásával egyszerű visszaélést követ el az általa képviselt *saját munkáltatójával* szemben. [Ilyen "két ágú" tényállásról volt/van szó főként az állami tulajdonú cégek főtisztviselőinek (a nem is olyan régen történt Bokros-ügyről nominálódott és hírhedtté vált) ügyeiben, mikor is a velük szerződést kötő (illetve az őket ki-nevező) munkáltatói szerv az ő javukra feltűnően önkényes előnyben részesítést (s vele a többiek diszkriminálását) és egyúttal az állami munkáltató hátrányára "egyszerű" visszaélést valósít meg azzal, hogy (főképp a juttatásokat érintő), mondhatni, abszurd feltételeiket elfogadja, ill. eszerint nevezi ki őket.³⁷]

A munkajogviszony *létesítése* körül általánosabban is érvényesül és az "alsóbb régiókban" is gyakori, a kötelmi szerződésekhez viszonyítva egyenesen jellegzetesnek mondható – "ezúttal" inkább a magán szférában – a visszaélés; szintén *diszkrimináció* formájában. Csakúgy mint a "hőskorban", mostanság is főképp a *kor* és a *nem* ismerve szerint kerül erre sor – némileg "modernizálódva"; nevezetesen úgy, hogy az alkalmasabb középkorú jelentkezővel szemben a fiatal(abba)t alkalmazják; ama ürüggyel, hogy azoknak még nincsenek (főképp a szocialista munkaviszonyban kialakult) "beidegződéseik" és "formálhatóbbak". Az illetén szempontokhoz azonban társul az is, hogy a fiatalabbak alacsonyabb bérért is szerződnek; sőt némely munkáltatók azért alkalmazták inkább a nyilvánvalóan kevésbé felkészült fiatalot, mert a kvalifikált(abb) idősebb számára nem tartják "illendőnek" minimálbért fizetni. Ezen utóbbi szempont érvényesül újabban már a női munkavállalók alkalmazásánál is, ami által *egyazon* személynek *egyszerre* az indokolatlan előnyben részesítése (ti. magával az alkalmazás tényével) és diszkriminálása (is) megvalósulhat (ti. a férfi munkavállalóknál alacsonyabb díjazás folytán). Végeredményben az alkalmazási diszkriminációt az előbb tárgyalt típuseset(ek)re vonatkozólag megállapító (közismert) ún. próbapaperbeli ítélet ellenére az "évek óta érvényesülő diszkriminációs tendencia" lényegében nem változott, csak az álláshirdetések fogalmazása finomodott.³⁸

A munkajogviszony létesítéskori (direkt alkalmazási) egyszerű visszaélés az állami szférában is előfordul – jellegzetesen ismét az állami munkáltató szerve által valósítva, mégpedig akár a munkáltató hátrányára (mert ti. – egyedüli jelöltként – "protektív" munkavállalót alkalmaz), akár ellenkezőleg, inkább a

³⁷ Az effajta visszaélési "jelenség" érvényességi minősítéséről I. "A munkáltatói-szervi joggal visszaélés hatása a munkaszerződés érvényességére" c. tanulmányomat. *Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata*. 123. JPTE ÁJK, Pécs, 1996, 247-257. p.

³⁸ Munkaügyi felügyeleti és érdekvédelmi szakemberek tárgybani véleményét összegező újsághír. Magyar Nemzet, 1998. szept. 9., 9. p.

munkavállaló hátrányára – amiatt, hogy a minden tekintetben megfelelő jelentkezőt szubjektív okból elutasítja. Az ekkénti visszaélések (ide értve a diszkriminációt is) azért tekinthetők tehát (közvetlenül) alkalmazásának, mert pusztán a munkajogviszony *létesítésével* (ti. csakis a felvétellel vagy az elutasítással) kapcsolatosak. A visszaéléssel történő (ekkénti) alkalmazás azonban valamiképp "állandósulva" kihat a munkajogviszony *tartalmára* is; mégpedig vagy a (hozzá társuló) már *eleve diszkriminatív* szerződési kikötés révén (mint az előbb példázott néhány esetben) vagy az érdemtelenül alkalmazott munkavállalónak is kijáró (legalább a) kötelező fizetési fokozat szerinti (s e révén a fizetést megszolgáltatóhoz képest szintén látens előnyben részesítést jelentő) díjazással. Az ilyen eredetű (közvetett) diszkrimináció azután tartósan "*megüli*" a *munkahelyi légkört*, mert ellene fellépni nem mer senki, az eljárni illetékesek pedig jellemzőnek mondhatóan, talán nem is tudják, hogy ez esetben sem csupán egy erkölcsileg rosszalott tényállásról van szó.

11. Az alkalmazási joggal való visszaélések tehát a munkajogviszony minden változatában jelen vannak, bár más-más módon és gyakorisággal (főképp) a magán és a (tágon vett) közszolgálati szférában. Ámde az effajta rendellenesség nem csupán a(z) alá-fölérendeltségi lényegű munkajogviszony létesítésénél lehetséges, hanem példázni lehet a *kötelmi szerződések* köréből is. S azért kell ennek az összehasonlításnak is hangsúlyt kapnia, mert a munkajogi efféle visszaélések minősítésére s általa a velük szembeni (amúgy is eléggé lanyha és nemakaródzó) fellépésre és védekezésre kedvezőtlenül hathat ki az a polgári jogi felfogás, mely szerint "a magánautonómia magját képező szerződési szabadság a legszemélyesebb jogok közé" tartozván, a szerződéskötés megtagadása sohasem minősíthető joggal való visszaéléssnek.³⁹

Ezen tétellel kevésbé vág egybe a fentebb (10. alatt) gazdagon "illusztrált" alkalmazási diszkrimináció, amely ellen a "szerződéskötés megtagadása" a kötetmi szerződési szférában sincs bebiztosítva. Az elvibb problémát e körül mégis abban látom, hogy a szerződési szabadság valójában *nem* (alanyi) *jog*, hanem általánosabb jogi lehetőség, azaz "csak" egyfajta *jogi képesség* (szerződési. képesség). Szorosan ezzel – s ez a rációja az idézett állításnak – azért nem lehet visszaélni, mert (jogilag) ki van egyensúlyozva mintegy a másik félnek is a szerződési szabadságával. Ámde a szerződési képességeknek ezen (jogi) egyenlőségén áttörhet az egyik fél *gazdasági erőfölénye*, azaz *jogon túli hatalma*, amivel már bizony vissza lehet élni (s ami jogilag ugyanúgy releváns mint az igazi joggal visszaélés – ti. jogi kapcsolatokban).⁴⁰

³⁹ L. *Lábadi* Tamás: I.m. 146-147. p. – Hasonlót állít a Ptk magyarázata is; szintén valósággal a tudomány számára (is) kötelező axiómának tekintve a bírói gyakorlatból "levonható következtetést" (I.m. 38. p.); noha inkább fordítva kellene lennie...

⁴⁰ Álláspontom szerint hangsúlyt kell kapnia annak is, hogy a szerződési képesség egyenlőségén "rést találó" egyenlőtlenség, az egyik fél gazdasági többlethatalma, erőfölénye korántsem csak, sőt nem is elsősorban a szerződéskötés megtagadása formájában jelentkezhet (ti. a szerződési "joggal" visszaélésként), hanem éppenséggel *szerződési* (tartalmi-szolgáltatási) *aránytalanságban* kvázi szentesítést is nyerhet. S bár ezt a tipikusan feltételes érvénytelenségi (megtámadhatósági) tényállást "restituálni" nehezítheti a szerződés általi (amúgy a "pénzmosás" módján történő) "lefedettsége" (ti. a szerződés "becsületének" a védelme jegyében), én mégsem látom sokkal nehezebb "esetnek", mint amilyen akár egy "ex delicto" visszaélés orvoslása. – A fent(i) 11. pontban, ill. a 39. sz. jegyzetben) hiv. nézet (ek)hez azonban még meg kell jegyezmem, miszerint azok nem

Az ilyen gazdasági hatalmi kiegyensúlyozatlanság kifejezetten jellemző a munkaszerződési folyamatra, de viszonylag gyakran előfordul (ám hol az egyik, hol a másik oldalon) a kötelmi szerződések világában is, mégpedig akár az egyszerű visszaélés s nemcsak a diszkrimináció fogalomkörébe utalható "szerződéskötés megtagadása" formájában (durva esetként pl. bojkottálás céljából vagy egyébként a versenytárs kiiktatására irányulóan). Az viszont már más kérdés, hogy a szerződéskötés megtagadásával megvalósított joggal visszaélésnek valóban nem lehet direkt szankciója, azaz nem kötelezhető a visszaélő a nem kívánt szerződés megkötésére (ha viszont nem vagyunk tudatában a visszaélés minősítés e lehetőségének, akkor a kártérítési követelésig, netán a "diszkriminációellenes" szankció alkalmazhatóságáig sem juthatunk el).

12. Végül még a minősítési szempontból kritikusnak bizonyulható néhány fogalmat kívánok röviden, szinte csak érintőleg beiktatni témám gondolatmenetébe. Első hely "illeti meg" ilyenként a *korruptiót*, amelynek köztudottan széles lehetőséget kínál a munkajogviszony és amely akár egyszerű, akár diszkriminációs *visszaélésnek* a megvesztegetett (munkavállalói státusú) személy részéről történő elkövetését is célozhatja; utóbbi esetben tipikusan a megvesztegetőnek vagy egy általa protezsált harmadik személynek (munkajogi) előnyben részesítése révén. Az ily okból és módon foganatosított előnyben részesítés önmagában véve lehet ugyan igazolható is, ez a megvesztegetettet nem menti fel. Ám az ekképp előnyben részesített munkajogviszonyának a fenntarthatósága is megvizsgálandó; azért is, mert még az őt illető legkedvezőbb megítélés mellett is (ha ti. jóhiszemű volt) számolni kell az ő további (netán folyamatos) és már indokolatlan előnyben részesítésének veszélyével (vö. a 10. alattiakkal).

Sajátos visszaélési lehetőséget rejt magában a *jogszabály-kijátszás*, ami korrupcióval is kapcsolódhat, sőt egyes esetei bizonyos szempontból fogalmi rokonságot is mutatnak ez utóbbival. A jogszabály kijátszásának célja ugyanis – mint (legalább is) érezhető – a benne előírt köteletség, illetve felelősség alóli mentesülés, vagy megállapított jog, illetőleg előny, kedvezmény elnyerése; s értelemszerűen e végből az adott személy vagy az ő protezsáltja (netán az általa megvesztegetett fél) részéről a tényállásnak az elérni kívánt cél megkívánta manipulálása. Elégé jellemző példa erre (ismét közszolgálati területen) az, amikor a munkavállaló *kéri* a munkáltató általi felmentését (noha ő maga is lemondhatna); nem kétségesen (legalább) azért, hogy végkielégítésre legyen jogosult.⁴¹ Hasonlóan jellegzetesnek mondható jogszabály-kijátszási eset az, amikor az állami érdekeltsgű munkáltató jogutóddal történő megszűnése esetén (illetve megfelelőképpen előtte) néhány "kedves" munkatársát (szintén) felmenti (ti. az illetékes szerv) ugyancsak döntően a végkielégítésre való jogosultság végett.

(ill. sem) állítják direkte, hogy a szerződés *megkötése formájában* ne lehetne visszaélni a szerződéskötési "joggal", ám a felhozott indok annyira átfogóan, elvi értékűen fogalmazódott, hogy ahhoz képest a "szerződéskötés megtagadása" csak egy példázatnak tűnik. Ezért azután úgy tűnhet egyfelől, hogy a másik oldalon is meglévő (egyenlő) szerződési "joggal" (ti. ez alapon a szerződéskötésnek szintén a megtagadásával) "kivédhető" a visszaélés(es ajánlat); másfelől pedig úgy, hogy egy megkötött szerződés sohasem lehet joggal visszaélést szentesítő tartalmú.

⁴¹ Főképp az 1998. évi országgyűlési választásokat megelőzően fordultak elő tömegmértetűen ilyen esetek – különösen az állami főtisztviselői körökben. Rendszerint a miniszter(ek) e formában is preferálni kívánta(k) "kliensei(k)" hűségese szolgálatát.

A (munkajogi) jogkövetkezmények levonása szempontjából mármost közvetlenül a jogszabály-kijátszásra célszerű alapítani az indokolást; azzal, hogy – legalábbis a példázott esetekben – a *sikánnal*, illetve a *diszkriminációval analóg* esetről lévén szó, megfelelőképpen az e tárgyú rendelkezések szerint kell eljárni. Figyelemmel azonban arra, hogy ha a munkáltatói szerv által *állami* munkáltató hátrányára történt az ebbéli visszaélés elkövetése, az elkövető szerv felettesének tulajdonképpen *hivatalból* el kell(ene) járnia. A *bizonyítást* illetően pedig a(z egyszerű) visszaélés-tilalomra nézve nincs ugyan rendelkezés, ám a (munkajogi) diszkriminációra vonatkozó *exkulpációs* szabály,⁴² miszerint a munkáltatónak (mint ti. elkövetőnek) kell (kimentőleg) bizonyítania (tekintve, hogy a munkajogviszonyban – fogalmi okból – csak a munkáltató követhet el diszkriminációt), az egyszerű joggal visszaélés tekintetében is megfelelőképpen alkalmazható (tekintve, hogy az egyszerű visszaélés is kimentési bizonyítást igénylő "zsánerű" tényállás). A szóban lévő esetben ez olyan "rendhagyóan" teljesülhet, hogy magának az elkövető szervnek (bár ő "csak" munkavállaló) kell kimentenie magát, hisz ő volt a joggal visszaélő (kvázi a szabályt erősítő kivételként).

Ugyancsak az előnyben részesítéses diszkrimináció (s vele szintén a munkáltatónak is a hátrányára történő visszaélés) lehetősége-veszélye miatt említést érdemel témámban még az *összeférhetetlenség* (néhány fajtája) is. Ennek leginkább tipikus idevágó esete az, amelyet *alá-fölérendeltségi* összeférhetetlenségnek nevezek.⁴³ Mint az összeférhetetlenség leginkább ismert, mondhatni, klasszikus alakzata ez a *vezetők* és (elsősorban) *rokonai* közvetlen vagy egyáltaláni beosztásos kapcsolatát, illetően munkajogviszonyát (a nepotizmust) "tiltja"; éppen azért, mert kirívó lehetőségét "kínálja" az igazolhatatlan előnyben részesítésnek. Ez a fajta kapcsolati forma az emberiség (ismert) történetének kezdetétől fogva "provokálta" az (objektív!) erkölcsöt, ám az uralkodó rétegek erkölce annál inkább "igényelte". Jogállami körülmények között azonban az effajta kapcsolati (összeférhetetlenségi) kör bővítése iránt alighanem nagyobbra tehető (erkölcsi) igény van, mint ahogy erről jogszabályaink jelenleg rendelkeznek.⁴⁴

Hasonlóképpen a fölé-alárendeltségi összeférhetetlenségi körbe vonom a *döntési-felügyeleti függőségben* lévő vagy ilyen funkciójú (munkáltatói) szervezetek legalább döntési hatáskörű tagjainak esetleg kölcsönösen, egymásnál történő munkajogviszonyba lépését, illetve ennek kontraindikáltságát. Eme összeférhetlenségi fajtának a rendeltetése a döntési, az ellenőrzési visszaélések, valamiképp szintén (és enyhén szólva) az igazolatlan előnyben részesítések

⁴² Az Mt. 5. § (2) bek., amelyet a Közalkalmazottak jogállásáról (Kat.) és a Köztisztviselők jogállásáról szóló törvény (Kszt) is átvesz [a Kat. 3. §; ill. a Kszt. 71. § (2) bek. a) pont].

⁴³ L. Román László: Munkajog II. 79-81. p.

⁴⁴ A "nagyobb igényt" vonatkoztatom részint magára az alá-fölérendeltségi kör megvonására (l. erre nézve uo.), részint a szabályozás jelenlegi módjára. A Kat. pl. csak az "általában vett" összeférhetetlenséget tiltja [a közalkalmazott számára, de kvázi a munkáltató(já)hoz címzetten]; azaz ismertnek veszi (részükről) az összeférhetetlenséget fogalmilag is, de fajtái szerint is (ami erős túlzásnak vehető). Ráadásul az összeférhetetlenség "egyes eseteinek" közszolgálati viszonyra vonatkozó szabály általi megállapítására ad felhatalmazást [tehát akár kollektív szerződésben, akár közalkalmazotti szabályzatban; noha erről az egységesség miatt is jogszabályban kellene rendelkezni (l. a Kat. 41. §-át)]. A Kszt-t (21-22. §) ez a kritika csak részben illetheti, de ennek kifejtése helyett utalok a tankönyvemre (uo.).